

MED POJASNILI IN JASNITVIJO

Dean KOMEL

Oddelek za filozofijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Aškerčeva
2, 1000 Ljubljana, Slovenija | Inštitut Nove revije, zavod za humanistiko,
Gospodinjska ulica 8, 1000 Ljubljana, Slovenija

Dean.Komel@ff.uni-lj.si

Povzetek

Prispevek v prvem delu podaja kritični komentar k odgovoru Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport Republike Slovenije na izjavo Komisije za slovenski jezik v javnosti pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. Drugi del prispevka tvori osnutek prispevka o odnosu filozofije in materinščine s posveta »Jezikovna samozavest – obstoj in razvoj materinščine je odvisen od nas samih«, ki je potekal 14. junija 2019 v prostorih Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Ključne besede: znanost, izobraževanje, filozofija, slovenski jezik, materinščina.

Between Explanations and Clarifying

Abstract

In the first part of the article, a critical commentary is given on the response of the Ministry of Education, Science and Sport of the Republic of Slovenia to the statement of the Commission for Slovenian Language in Public at the Slovenian Academy of Sciences and Arts. The second part of the paper presents a draft contribution regarding the relationship between philosophy and mother tongue delivered at the conference “Linguistic Self-Consciousness—Existence and Development of Mother Tongue Depend upon Us Ourselves,” which was held on June 14, 2019, at the Slovenian Academy of Sciences and Arts.

Keywords: science, education, philosophy, Slovene language, mother tongue.

K razpravi o slovenskem jeziku v visokem šolstvu, znanosti in kulturi¹

Odgovor Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport (MIZŠ) ter Ministrstva za kulturo (MK) Republike Slovenije (prim. »Odgovor«) na izjavo Komisije za slovenski jezik v javnosti pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti »Zoper razvrstitev slovenskega znanstvenega jezika« (prim. »Izjava«) je v več pogledih razgrnil »strateške« predpostavke, na podlagi katerih se na državni ravni lotevamo *upravljanja s slovenskim jezikom*.

Odgovor MIZŠ in MK, čeprav združuje moči dveh najbolj pristojnih ministrstev glede (urejanja) rabe slovenskega jezika, potrjuje in krepi razkorak med kulturnim, izobraževalnim in znanstvenim razumevanjem slovenskega jezika, ki vpliva na to, kako se lotevamo upravljanja z jezikom na državni ravni in kako zastopamo njegovo splošno rabo.

V »Odgovoru« MIZŠ in MK se tako srečamo s podmeno, da naj bi bila znanstvena raba slovenskega jezika bolj ali manj pomembna za »nacionalno usmerjene« znanstvene stroke, medtem ko bi se vse drugo lahko obravnavalo v okviru sekundarnih znanstvenih in strokovnih terminologij, kolikor izkazujejo še širši kulturni, družbeni in deloma tudi izobraževalni pomen. To stališče izhaja neposredno iz dojetja slovenskega jezika kot nosilca narodne in nacionalne identitete, ki pa je, odkar »imamo državo«, nezadostno in zavajajoče. Pogost očitek raziskovalcem in raziskovalkam najrazličnejših raziskovalnih polj in znanstvenih področij, ki se zavzemajo za razvijanje znanstvene rabe slovenščine, je, da so »zaostaleži v 19. stoletju«. V resnici je ostalo v 19. stoletju stališče državnih institucij, ki imajo v oskrbi upravljanje s slovenskim jezikom na vseh ravneh njegove javne rabe. Oznaka »jezikovna politika« je v tem pogledu lahko tudi zavajajoča, saj vključuje zgolj usmeritveno komponento, ne pa tudi izvedbenih postopkov. Tako lahko operiramo z mnogimi relevantnimi smernicami, v pogledu njihovega izvajanja pa storimo bore malo ali celo nič.

Jezik, katerikoli že, ima lahko tudi vlogo nosilca narodne in nacionalne identitete, nikakor pa ni zgolj to, saj osebno ustvarjanje v njem potemtakem

¹ Prvotno objavljeno na spletni strani Komisije za slovenski jezik v jasnosti pri SAZU (prim. Komel 2019). Glej tudi spletno stran: <http://www.zagovor-slovenscine.si/>.

ne bi bilo mogoče. In ko govorimo o znanstveni rabi slovenskega jezika, gre za *ustvarjanje* v tem jeziku, ki ne zajema zgolj pojmovnosti, pač pa tudi dojemljivost. Znanstvene rabe slovenskega jezika zato ne moremo omejiti in omejevati zgolj na t. i. nacionalne vede (glede te oznake še ni bil sprejet strokovni konsenz, kaj naj bi se pod njo uvrščalo, in je nasploh neoperativna!), niti ne zadeva zgolj oblikovanja terminologij, marveč celotno znanstveno dejavnost, ki je povezana z medijem slovenskega jezika in se na njegovi podlagi širi tudi na področja kulture, izobraževanja in javnega obveščanja.

To poudarjamo tudi zato, ker je vse znanstveno raziskovanje danes informacijsko-komunikacijsko opredeljeno, najsi gre bodisi za same znanstvene postopke bodisi za predstavljanje znanstvenih dosežkov v strokovni javnosti. V tem tiči tudi eden ključnih izzivov slovenščine v znanosti, ki v »Odgovoru« MIZŠ in MK ni posebej poudarjen. Sproža se vprašanje, kako se spoprijeti z digitalizacijo v kontekstu javne in sleherne druge rabe slovenščine.

476 V tem pogledu bi opozorili na veliko luknjo, ki se jo je zapolnilo z najrazličnejšim materialom in kjer se zdaj nahaja parkirišče – tam, kjer bi moral stati NUK z ustrežno informacijsko infrastrukturo. Kakšna škoda je bila povzročena z njegovo neizgradnjo še posebej slovenskemu jeziku, znanosti, kulturi in Sloveniji sami, je škoda govoriti, verjetno pa je precej večja od tiste, ki je doslej nastala spričo neizgradnje drugega tira.

Ko smo že pri prometu, je treba pripomniti, da angleščina (ne tudi angleški jezik) predstavlja najbolj razširjeno sredstvo znanstvene komunikacije, nikakor pa iz tega ne sledi, da tvori tudi univerzalno sredstvo znanosti, kakor se pogosto, in tako tudi v »Odgovoru« MIZŠ in MK, napačno sugerira, četudi je (kot sredstvo) povezana z najprestižnejšimi znanstvenimi središči. To bi navsezadnje ukinilo znanost *sámo*, in sicer prav v njenem univerzalnem značaju. Je pa tu na delu še neki univerzalizem, ki ga nekateri označujejo za imperialističnega, opredeljujejo pa ga zakonitosti prostega trga, ki sleherno vrednost spreminjajo v tržno vrednost – tudi in še zlasti vrednost jezika. Do katere mere je ta tržni dejavnik določen in odločen v diskusiji – če jo nekoliko preformuliramo – »o vrednoti slovenščine v trženju znanosti«, ne le, da še nismo dorekli, pač pa tega raje niti ne omenjamo. Toliko raje se zato, neposredno tudi v »Odgovoru«, navaja, kako je slovenski jezik majhen in premalo tržno zanimiv. *Tržna nezanimivost, skromna znanstvena relevantnost,*

kulturna podrejenost in statistična majhnost so »argumenti«, ki naj bi prepričali (koga, proizvajalce in potrošnike izdelkov »Narejeno v slovenščini«?), da slovenščina nima prave prihodnosti, zato je treba vanjo vlagati samo toliko, da se jo lahko sproti ohranja kot »nosilko nacionalne identitete«. Nacionalna identiteta je tako ali tako za »dati nekam v klet« in jo tam shraniti za naslednje rodove. Malo sarkazma, a v podtonu »Odgovora« MIZŠ in MK lahko naletimo prav na takšno, že kar nezavedno izraženo stališče, ki se odeva v siceršnjo zaskrbljenost za prihodnost slovenskega jezika. Ampak to prihodnost lahko ustvarimo!

Že sama intonacija, da znanost napreduje, jezik, konkretno slovenščina, pa naj temu napredku sledi, lahko povsem sprevrže vprašanje slovenskega jezika v znanosti. Že vnaprej namreč daje vedeti, da slovenščina ne more slediti (kot se je v šoli reklo, da nekdo ne zmore slediti pouku) dogajanjem v svetovni znanosti. No, to kvečjemu zmorejo raziskovalci in raziskovalke, ki jih med Slovenkami in Slovenci ni tako malo, vprašanje pa je seveda, koliko so tudi doma spoštovani in upoštevani. Spoštovanje do jezika v tem sklopu pomeni tudi spoštovanje do okolja, glede katerega bi želeli, da je uspešno tudi v pogledu znanstvenih prispevkov in razvojnih dosežkov. Kolikor že vrsto let oz. desetletij (ob nekaj izjemnih povišicah) upada višina proračunskih sredstev v podporo raziskovalnim in razvojnim dejavnostim, lahko domnevamo, da je javna promocija znanosti v Sloveniji neuspešna. Morda bi kdo raziskal, čemu in zakaj je tako ter kako k tej neuspešnosti morda prispeva odnos do lastnega jezika, če se ga jemlje kot tržno premalo zanimivo in povrh tega še hitro pokvarljivo blago.

Menda vendar ne bomo, kakor se to že rado dogaja, krivili slovenskega jezika za to, da nekateri raziskovalci in raziskovalke v Sloveniji ne dosegajo mednarodnih kriterijev znanstvene odličnosti? Da slovenski jezik zavira rast »bruto domačega proizvoda«? Menda ne bomo domnevali, da so se slovenski raziskovalci in raziskovalke pričeli mednarodno uveljavljati šele s procesijo internacionalizacije, ki jo usmerja akademski kapital? Mar lahko z gotovostjo rečemo za mlade kadre, ki jih izobrazimo na univerzah in inštitutih, da bodo bolj uspešni, če jih s trebihom za kruhom pošiljamo v tujino, namesto da bi v Sloveniji ustvarjali primerne pogoje znanstvenega in tehnološkega razvoja, kar bi lahko privabilo tudi relevantne strokovnjake iz mednarodnega prostora?

Jezikovne prepreke, ki naj bi jih sprožala slovenščina, v tem pogledu ne igrajo nobene bistvene vloge, obstajajo pa številne druge nadloge.

V zvezi s tem je potrebno omeniti sicer široko razglašeni pomen in pomembnost zastopanja »večjezičnosti«, ki pa izkazuje nasprotujoče si in tudi protislovne upravljalvske pretenzije. Večjezičnosti je vsekakor treba prikimati in jo razvijati, saj jezika v ednini ni, so samo jeziki. A univerzalno dirigirano in univerzitetno podpirano vpeljevanje angleščine te večjezičnosti ne potrjuje vselej, kar nemara izpričuje tudi in ravno primer slovenščine. Treba je podpirati učenje vseh jezikov, s katerimi smo v stiku kot sosednimi, učenje jezikov, ki veljajo za svetovne – in to ni zgolj angleščina, pač tudi kitajščina, ruščina, arabščina, španščina, francoščina, portugalsščina –, in učenje jezikov, ki so v primerjavi z naštetimi ter tudi od njih zapostavljeni in odrinjeni. Ne podpira pa to stališča, da je slovenski jezik le eden od jezikov, ki se govorijo v Republiki Sloveniji, med njimi pa lahko posreduje angleščina. Tako stališče je destruktivno tudi za razvijanje večjezičnosti.

478 Eno od bolj problematičnih stališč v »Odgovoru« MIZŠ in MK je, da se nobena znanost ne more omejevati na nacionalne okvire, ki jih opredeljuje jezik. Jezikovna dejavnost je delujoča navznoter ter navzven in kot taka nudi obzorje za vsa druga mogoča obzorja! Tako stališče je lahko samo proizvod neke miselnosti, ki pogreša lastno jezikovno zavest. Drugače je nemogoče zapisati, da določen jezik na določenem teritoriju zapira ter omejuje širše svetovljanske poglede in izvaja teror nad njimi! Če povemo še drugače: vsa vzgoja in izobraževanje v slovenskem jeziku od vrtcev naprej je potemtakem omejevalna in zatiralna. Tako kot so nekoč fašisti z italijanščino zatirali slovenski jezik, naj bi zdaj v Republiki Sloveniji slovenski jezik zatiral samega sebe, le da ne potujčuje, marveč udomačuje. Zakaj je potem uporaba lastnega jezika pripoznana kot človekova pravica, ko pa človeka omejuje? Konkretno so pred časom nekateri rektorji slovenskih univerz potarnali, da slovenščina kot primarni visokošolski jezik omejuje univerzitetno in znanstveno avtonomijo.

Slednje poudarjamo, ker skuša »Odgovor« MIZŠ in MK v bran avtonomije znanosti prevaliti breme skrbi za slovenščino v znanosti na univerzitetna pleča. Težko je verjeti, da se sestavljavci »Odgovora« MIZŠ in MK ne spomnijo, kako se je v letu 2016 dvignil širok družbeni protest zoper zlo-rabo slovenščine spričo namere, da visokošolski zavodi v Sloveniji pridobijo tudi zakonsko

jamstvo za neomejeno izvajanje študijskih programov v angleščini. Ker je bila ta zakonska podlaga izpodbita, se visokošolsko jezikovno reprogramiranje izvaja »potuhnjeno«, a z izdatno finančno podporo na stroškovnem mestu »internacionalizacija slovenskega šolstva« (da se ne bomo slepili, ne gre zgolj za *visoko* šolstvo).

Glede pripomb, ki jih je sprožilo vrednotenje raziskovalnih dosežkov, ki je uveljavljeno v sistemu SICRIS, je treba pripomniti, da namen izjave Komisije za slovenski jezik v javnosti pri SAZU ni bil, da predlaga znižanje mednarodno primerljivih kriterijev vrednotenja znanstvenih dosežkov, marveč da se ga tako dopolni in izpopolni, da bo podpiral tudi razvoj slovenskega znanstvenega jezika. Ni kake zahteve, da se sistem SICRIS kar ukine ali da se področje humanistike izloči iz systemskega okvira urejanja raziskovalnih dejavnosti, saj je enotno znanstveno polje treba ohraniti že zaradi podpore interdisciplinarnim raziskavam. Tu se seveda srečujemo s problemi, ki terjajo širšo razpravo, a vseeno velja še enkrat poudariti vrednostno težo, ki po sistemu SICRIS vendar pritiče znanstvenim člankom ter njim prilagojenim sistemom točkovanja, ki, poleg nekaterih pozitivnih vplivov na kvaliteto znanstvenih objav in usmerjenosti v mednarodni raziskovalni prostor, sproža tudi precej negativnih učinkov glede preusmerjanja primarnega raziskovalnega interesa v nabiranje točk, hkrati pa preostro postavlja ločnice med znanstvenim, strokovnim in pedagoškim delom. To prispeva k slabemu pretoku med znanstveno bazo in njenim družbenim okoljem. Če hkrati upoštevamo, da niti strokovno niti znanstveno točkovanje ne vključuje prirejanja in vodenja znanstvenih konferenc, posvetov, delavnic okroglih miz itn. (tega ne beleži niti COBISS) in da je, recimo, tudi urejanje znanstvenih zbornikov nadvse skromno vrednoteno (sploh je vrednotenje znanstvenih zbornikov in delov monografije posebno poglavje), lahko upravičeno pomislimo, »komu se bo to še dalo delati«. Izničevanje strokovnih dosežkov, ki imajo pogosto tudi čisto znanstveno relevantno, postopoma, a zanesljivo vodi do uničevanja akademskega okolja, ob čemer izgineva tudi slovenski znanstveni jezik.

Podatki, ki so navedeni v »Odgovoru« MIZŠ in MK, vzbujajo vtis o posebni privilegiriranosti humanističnih objav in znotraj tega okvira tudi objavljanja v slovenščini. No, vzemimo primer raziskovalca na področju humanistike, ki ima veliko število monografskih izdaj (njegova monografija o Ivanu Cankarju,

ki je izšla konec lanskega leta, je razprodana), a nobenega znanstvenega citata ob sicer izkazanem priznavanju njegovega dela v strokovni in širši javnosti, ker pač znanstveni citati, ki so povezani z monografijami, niso relevantni in ustrezno beleženi. S tem je tudi črtana veljavnost kritičnih recenzij, ki so za humanistične dosežke, tudi kolikor segajo na področje kulture in družbene kritike, še kako pomembne. Res je, da v projektnih vlogah lahko vstavljamo »ročne citate«, vendar taki popusti vseeno ustvarjajo napačen vtis, da je humanistika na stranskem tiru znanstvenega razvoja.

Kot primer neustreznega ločevanja med znanstvenim in strokovnim delom bi navedel tisoč strani obsegajoč leksikon likovne umetnosti (avtor ga je pripravil več kot desetletje), ki pa v SICRIS-u dosega borih petdeset strokovnih točk – te je moč zlahka doseči na podlagi objave precej povprečnega znanstvenega članka, pa še znanstvene so. Kar vsekakor negativno vpliva na priprave kompleksnejših znanstvenih del s področja humanistike, med katerimi verjetno izstopajo prav tiste, ki so povezane s slovenskim jezikom.

480 Zaenkrat razmeroma veliko znanstvenih revij objavlja znanstvene članke v slovenščini, vprašanje pa je, koliko časa jih še bodo. Kolikor ARRS kot enega od pogojev za pridobitev sofinanciranja revijalnih in monografskih znanstvenih objav navaja prispevek k razvoju slovenske znanstvene terminologije, bi nemara lahko tudi določila kvoto, recimo, najmanj 33 %, znanstvenih besedil v slovenskem jeziku v revijah, ki so podprte z državnimi sredstvi. Nekatero tuje znanstvene revije v recenzentskih obrazcih uveljavljajo rubriko: prispevek k razvoju strokovnega »matičnega« jezika. Prav tako bi veljalo urediti sofinanciranje prevodov izvirnih znanstvenih člankov tujih avtorjev, ki želijo objavljati v slovenskih znanstvenih revijah, kolikor ni mogoče, da bi znanstvene revije v slovenskem jeziku vključevale samo slovenske avtorje. Za področje humanistike je značilno, da z revijalnimi in monografskimi objavami ne sega le na znanstveno, marveč tudi na kulturno področje, česar pogosto ni mogoče razmejevati. Katere smernice so glede tega relevantne, je odprto vprašanje, nenavadno pa se zdi, da imamo Agencijo za knjigo, znanstveni in pedagoški tisk pa sta obravnavana posebej, kar nemalokrat povzroča neljube zaplete. Z vidika razvijanja slovenskega jezika v znanosti, kulturi in izobraževanju je treba premisliti tudi vrednost prevodnih del ter status prevajalcev in prevajalk.

Del »Odgovora« MIZŠ in MK, ki ga je prispevalo Ministrstvo za kulturo, je sicer zgolj vljudnosten. Ravno to ministrstvo je v prvi vrsti zadolženo za to, da spremlja in vzpodbuja visoko rabo slovenščine, ki ne zadeva le kulturne ustvarjalnosti, pač pa tudi znanstveno raziskovanje in visokošolsko izobraževanje. Ministrstvo za kulturo bi dejansko moralo prevzeti koordinatorsko vlogo, saj znotraj njega deluje Služba za slovenski jezik. Deklarativno zavzemanje za dobrobit slovenskega jezika, pospremljeno z modeli jezikovnih politik (kot je podano v »Odgovoru« MIZŠ in MK), ni ne zadostno ne zadovoljivo. Znanstvena raba slovenščine očitno ni v neposrednem interesu tega zavzemanja, ker spada v drug resor. Zato Ministrstvo za kulturo, posebej pa Službo za slovenski jezik, pozivamo, da, po možnosti tudi s pomočjo zunanjih sodelavcev, vzpostavi sodelovanje z drugim pristojnim ministrstvom, posebej, kar zadeva pripravo zakonodajnih aktov in uresničevanje tistih, ki so že sprejeti.

V »Odgovoru« MIZŠ in MK je večkrat omenjeno sodelovanje pristojnih ministrstev in agencij (Agencija za knjigo se mimogrede le redkokdaj oglasi) s SAZU pri pripravah zakonodaje na področju raziskovanja, izobraževanja in ustvarjalnosti. Ali to pomeni tudi sodelovanje (tudi v obliki zastopstev, obveščanja itn.) s Komisijo za slovenski jezik v javnosti pri SAZU?

481

Naposled je potrebno tudi izrecno pohvaliti dosežke glede zagotavljanja ustrezne rabe slovenskega jezika v znanosti, izobraževanju in kulturi, ki jih navajata obe ministrstvi. Sprejemanje uredb in ukrepov v zvezi s tem vsekakor ni preprosto in terja naporne procedure, a vseeno je potrebno biti odločen.

Vprašanje, ki ga je postavila Komisija za slovenski jezik v javnosti pri SAZU, se je v povzetku glasilo: kako zagotoviti primerno rabo slovenščine v znanosti, kateri kriteriji, katere uredbe, kateri ukrepi, katere raziskave, katere strategije, kateri postopki, kateri projekti, katera prizadevnost in vestnost, navsezadnje katera zavest mora tu steči, sicer je znanstvena raba slovenščine ne samo ogrožena, kot so ogrožene kake rastlinske ali živalske vrste, marveč ji vzame sleherno perspektivo, vsak pomen in namen. Tega se je potrebno najprej ovedeti, potem pa sprejeti ustrezne odločitve in ukrepe, ki ne bodo zavijali sem in tja, marveč bodo omogočili tako odvijanje slovenščine, ki nam bo v skupen ponos. Za nosilko nacionalne identitete se tak ponos tudi spodobi.

Filozofija in materinščina²

482 Spregovoriti o »filozofiji in materinščini« je nekaj drugega kot govoriti o »pesništvu in materinščini« ali pa o »literaturi v materinem jeziku«, kamor uvrščamo tudi filozofska besedila. Razgovor o govoricah, še posebej, če gre za materinščino, je sam po sebi drugačen od pogovorov, ki jih sicer »imamo« o tem in onem. »Imeti pogovor«, »imeti nekaj za povedati v pogovoru«, naj se pogovarjamo drug z drugim, govorimo sami pri sebi ali molče opravljamo to in ono, imamo ali pa nimamo časa ter volje za to, da s kom kaj rečemo – vse to so različni načini, kako govornica omogoča, *da prvobitno imamo to, kar štejemo, da imamo, hkrati z načinom, kako se imamo*. Zavoljo tega jezik, izražanje govora v jeziku ter z govorom in v jeziku delujoča govornica niso le sredstva za sporazumevanje v svetu, marveč tvorijo sredino, ki daje razumeti svet. »Bit, ki jo je mogoče razumeti, je jezik/govornica,« se glasi eden najbolj proslavljenih rekov Hansa-Georga Gadamerja, na čigar filozofsko hermenevtiko se je pri obravnavi odnosa med filozofijo in materinščino vsekakor moč opreti (Gadamer 2001, 384). A ko je v igri tak odnos, kot je nošnja med filozofijo in materinščino, nam navajanje slavnih filozofov, njihovih izrekov in lepih misli kaj malo pomaga. Nošnja med filozofijo in materinščino kaže namreč neko izvornost, ki jo je treba kot tako izvorno izkusiti, se pravi, z nekim zanosom, ki poraja filozofijo. Platon je takšen zanos, entuziazem, imenoval *eros*³ in z njegovo pomočjo spočel dialektiko idej kot še danes relevantno govornico filozofskega uma. Vprašanje je, ali je »umnost« vse, kar govornica »ima« od ljubezni do vednosti, ali pa si morda lahko obeta še kako drugo naklonjenost (prim. Barbarić 2011). Sploh govornica od vsega, kar imamo, velja za nekaj posebnega v tem smislu, da z njo *imamo sebe*. To svojstvo razodeva bit, ki je bistvena svojina filozofije.

Glagola »imeti« in »biti« sicer nastopata kot pomožna glagola. Pomembno študijo v zvezi s tem nam je priskrbel Émile Benveniste, ki se je sicer veliko ukvarjal z razmerjem med mislijo in govorom (prim. Benveniste 1988).

2 Osnutek prispevka s posveta »Jezikovna samozavest – obstoj in razvoj materinščine je odvisen od nas samih«, ki je 14. junija 2019 potekal v prostorih Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

3 »Eden izmed najmočnejših vzgibov za učenje jezikov je – Eros.« (Novak 2019, 537)

Pravzaprav je označevanje »pomožna« zavajajoče, tako da bi bilo morda, ko gre za »imeti« in »biti«, ustrežneje govoriti o *nosilnih* glagolih, kolikor nosita to, kar je s stavkom, izjavo, sodbo, reklom ali kakorkoli izrečeno. Morda nosita celo to, kar je povedano, ne da bi bilo o čemerkoli kakorkoli karkoli izrečenega. Morda celo odnašata tisto nedopovedljivo.

No, stališče, da je je nosilnost glagolov »biti« in »imeti« le pomožna, po svoje podpira v filozofiji izoblikovano pojmovanje, ki svojo najvišjo potrditev doseže na začetku Heglove *Znanosti logike*, namreč, da o biti ni mogoče izreči nobenega določila in je v svoji nedoločenosti istovetna z ničem. Kantovo opredelitev, da bit ni noben realen predikat, marveč zgolj postavka, ponovi Husserl v *Logičnih raziskavah* z ugotovitvijo, da se pojem biti ne izpolnjuje v nobenem intencionalnem zoru. Husserlovo ugotovitev neposredno prevzame Heidegger, skupaj s Platonovo zadrego glede razumevanja biti in Aristotelovo vpeljavo analogije biti. V uvodu k *Biti in času* tako povzame: bit je najsplošnejši, nedoločljiv in samoumeven pojem (prim. Heidegger 1997, 20–22). A Heidegger je hkrati poskusil, tako rekoč onkraj pojma biti, zastaviti drugačno razumevanje biti, ki je nagovorjeno z bivanjem v celoti, kolikor se kot tako razodeva prebivanju človeka. Dojemanje biti vključuje paradoks »najnedomačnejše domačnosti«.

483

Na sledi »domačnosti« dojemanja biti sta zgovorni že predfilozofska in filozofska raba starogrškega jezika. Grški glagol *estin*, »biti«, je častno zastopan v imenu grške boginje Hestije, zaščitnice in varuhinje domačega ognjišča (prim. Ottagiri 2018). V Platonovem opisu potovanja olimpijskih bogov na *hyperouranios topos* v dialogu *Fajdros* boginja Hestija ostane doma. V tem tvori nasprotje z naokrog potikajočim se in stikajočim Hermesom, bogom govornikov in trgovcev, s katerim pogostoma nastopata v paru. Heidegger, recimo, sicer v prisposodbi imenuje govorico za »hišo biti«, a nas potem po hermesovsko pošlje na pot do govorice (prim. Heidegger 1995).

Nadalje je glede zveze med glagoloma »imeti« in »biti« pomemben posamostaljen ženski deležnik ženskega spola glagola *eistin*, *he ousia*, lat. *substantia*, *essentia*, stcsl. *sobstvo*, slov. *podstat*, *bitnost*. Kot termin, ki opredeljuje način, kako »ima« filozofija bit, prejme ključno konceptualno vlogo pri Platonu, Aristotelu in vsej kasnejši filozofiji. V predfilozofski grščini *ousia* pomeni »posest«, »imetje«, »premoženje«, »prebitek«, »borjač«.

Na podlagi tega se je možno vprašati, ali je materinščina substanca, esenca, bitnost jezika?

Tako substancialno pojmovanje materinščine se nam sprva morda zdi mikavno in obetavno. Vendar je le težko upravičljivo, saj lahko privede do tega, da zanemarimo drugo, subjektivno plat jezika, se pravi, dejavnost v jeziku in dejavnost jezika samega. Znan in znamenit je Humboldtov nazor, da je jezik bolj dejavnost kot delo, kar pa samo po sebi ne more biti podlaga za subjektivistično stališče do jezika (prim. Humboldt 1999). Kolikor se pogovarjamo o jezikovni samozavesti, je poleg substance jezika treba upoštevati tudi njegov subjekt, tj. zavest o jeziku in, kar je morda najpomembnejše, zavest jezika, *ki pripade jeziku*, katerega pripadniki ali odpadniki vselej smo. Brez tega, da *padamo vanj*, nimamo nikakršnega »lastnega jezika«.

484 Jezikovna pripadnost je tesno povezana z narodno pripadnostjo, a se ne pokriva in prekriva z njo. Verjetno tudi odstopa in prestopa novoveški princip samozavedanja. Nastopa v okrožju tistega, kar se je oblikovalo skozi filozofijo *habitusa* in *dignitas*, ki ima svoje poreklo v Aristotelovem pojmovanju vrline kot *heksis*, dobesedno »imetje«, »držanje«. Biti in imeti se tu smiselno sklopita v *običaj*. Vendar lastni jezik ni zgolj običaj in izročilo, je tudi samo-svojost in svoboda. Lastni jezik je last, lastnina in oblast posebne vrste, podobno kot lastno telo, lastno ime, lastno imetje, lastno bitje. Lahko pravimo tudi: svoje lastno telo, svoje lastno imetje, svoj lasten jezik, svoje lastno bitje. Podobno je tudi v drugih jezikih. Nasprotje »lastnega« je »tuje«, »svoje« pa se najde v nasprotjih »mojega« in »tvojega«, »tvojega« in »njegovega«, »našega« in »vašega«, »njihovega« in »tvojega« ... Morda se tu zrcali vez med biti in imeti, med spadati in pripadati in, kar je morda najpomembnejše: med samozavestjo in *imetjem vesti v dvojnem smislu osveščenosti in obveščenosti*. Lastni jezik nedvomno napotuje na materinščino, vendar materinščina ni zgolj lastni jezik, kolikor ne posreduje le *zavesti o jeziku*, marveč hkrati tudi *zavest jezika* oziroma *vest*, ki je lastna jeziku samemu – česar smo si svestni kot ljudje, da se lahko dojemamo kot govorna bitja, kar se govoreči stroji nikoli ne bodo. Materinščina ni zgolj jezik, temveč govornica njegovega *porekla*, ki jo dojemamo kot *lastno* in jemljemo za *svojo*. Imam jo le tako, da bivam. Ta *osveščenost* je drugačna in bistvenejša od *zavednosti* glede lastne jezikovnosti in narodnosti.

V sklopu oblikovanja novoveške, na principu samozavedanja oblikovane filozofije, Hegel zapiše: »Neka znanost lahko pripada nekemu narodu, ko jo ta poseduje v svojem lastnem jeziku, še najnujnejše je to pri filozofiji.« (Hegel 1979, 259)

Danes, ko se srečujemo s prepričanjem in naziranjem, da se znanost lahko odvija samo v angleščini in da je lastni jezik v tem pogledu omejevalen, se to Heglovo stališče razume kot nekaj, kar sodi na smetišče zgodovine. Le da se pri tem pozabi, da je avtor *Znanosti logike* in *Enciklopedije filozofskih znanosti* to smetišče sam izumil, v prakso pa ga je prignal Marx. Oba, Hegla in Marxa, obravnavamo kot dialektika, pri čemer se spet pozabi, da tako spekulativna dialektika kot dialektični materializem izhajata iz *logosa*, govora, in da dialektika kot razgovor, razprava, diskusija ni možna brez dialoga, ki po Gadamerju tvori bistvo govornice same, kolikor govornica ni samo to, s čimer, marveč hkrati tudi to, kar in o čemer govorimo.

Dialektika in *dialog* kot razgovor in pogovor v govornici sami bistveno izkazujeta *zavest o jeziku*, prispevata pojem in pojmovanje jezika. Vprašanje pa je, če sežeta do same bistvenosti govornice. K prej podanemu stališču o nujnosti osvojitve znanosti v lastnem jeziku, Hegel pripiše: »Šele izrečeno v materinem jeziku je nekaj moja last.« (Hegel 1979, 16)

485

Materinščina ni zgolj kako področje in območje jezika, marveč se z njo prvobitno odpira polje govornice, ki razodeva vest jezika. Te vesti v dvojnem smislu osveščanja in obveščanja ne spravi do bistva niti *dialektika*, kot jo spekulativno utemelji Hegel, niti *dialog*, kot ga hermenevitično zasnuje Gadamer, pač pa – *dialekt*. Na to nas opomni Heidegger, ki v spisu »Govornica in domovina« zapiše: »V dialektu korenini bistvo govornice. V njem korenini, kolikor je narečje jezik matere, domačnost doma, domovina. Narečje ni le jezik matere, marveč hkrati in predvsem mati govornice.« (Heidegger 1983, 156)

Heidegger na tem mestu pove nekaj drugega kot Hegel, ki zastopa potrebo osvajanja znanosti v lastnem jeziku. Materinščina je kot izvorna last in lastno poreklo s tem vendar postavljena pod oblast znanosti in vedenja. Kar seveda krepi subjektivno zavest o jeziku, lahko pa izžene zavest jezika, kolikor preglasi njegovo *vest* v dvojnem pomenu *osveščenosti in obveščenosti*.

Ne samo govorjenje v jeziku, temveč tudi govorjenje o jeziku prezre, kolikor vnaprej obratuje z izrazno ali znakovno predstavo jezika, *nagovor govornice, to,*

da se v izrekanju in izrečenem najprej narekuje govorica sama. Najneposredneje, hkrati pa z največjo posredljivostjo, kot izročilo s sporočilom, to izpričujejo narečja, izvirne priče materinščine.

Beseda »narečje« je v najtesnejši povezavi z besedo *narek*, *diktat*, kar izpričuje tudi njeno etimološko poreklo: »Prevzeto (eventualno prek češ. *nářečŕi*) iz rus. *narěčie* ‚narečje‘ (in ‚prislov‘), kar se je v 18. stol. pomensko razvilo iz strus. *narěčie* ‚obvestilo, napoved (prihodnosti), odgovor‘, izpeljanke (tipa sloven. *narôčje*) iz pslovan. **rěčb* ‚beseda, govor‘. Pomenski razvoj je morda potekal pod vplivom dvojnosti pomena gr. *diálektos* ‚pogovor, govor‘ in ‚narečje‘ (Če I, 558), od koder je sloven. tujka *dialêkt.*« (»Narečje«)

486 *Mundart* kot nemška ustreznica za »narečje« označuje to, kar gre od ust do ust, od človeka do človeka, tvori neko izročilo s sporočilom, je od nekoga komu predano – gre za prenašanje človeškosti, ki je od človeka do človeka različna in drugačna, kljub temu pa predpostavlja *skupni svet*, glede katerega smo kot ljudje osveščeni in obveščeni. Ne šele ob pomoči medijev in interneta, marveč že s tem, da v vsem, kar vidimo in slišimo, razbiramo tudi smisel. V tem smislu je govorica po Aristotelovem uvidu *phone meta phantasias* (prim. Barbarić 2018).

Kaj ima to opraviti s filozofijo in odnosom do materinščine? Če je narečje »mati govorice«, tiči v njem nekaj bistveno nosilnega, sámo govorico prinašajočega, nagovornega in povednega, kar naj bi *ljubezen do vednosti* sprejemala kot sebi lastno zadevo, se pravi, kot tisto, kar je formativno za njeno *védenje*. Naj zato na tem mestu spomnim, kako je Sokrat oblikoval posebno dialoško in dialektično spretnost, imenovano *majevtika*, babiško večino, ki pomaga pri rojevanju vednosti. A kaj bi filozofija z narečjem, ki ga je »schwarzwaldski Sokrat« oklical za mater govorice? Verjetno mu je to narekoval premislek sopripadnosti *Sage* (povedi), *Ereignis* (dogodja) in *Geviert* (četverja), a o tem bi bilo potrebno posebej razpravljati.

V narečju in govorih se poraja govorica. Kako? Morda tako, da beseda da besedo, da beseda nagovori, predvsem pa da beseda zazveni. Zaradi zvenenja in zvonkosti besede (ne besedja) govorico prvotno dojemamo kot *glas*, recimo: širijo se govorice, širijo se glasovi. Ključno obeležje narečnosti je *akcent*, *naglas*. S tem ni mišljeno zgolj pridajanje ali odzemanje glasovih posebnosti, marveč sam *govorni pretok*, *glasovna pretočnost*, s katero se vselej prenaša pomenskost.

V zvezi s tem je pokazalna raba oznake *diskurz* (iz osnove *currere*, »teči«, »to, o čem teče beseda«), ki ima tudi svojo konceptualno veljavo v sodobni filozofiji jezika in humanistiki.

To, kar diskurzivno vodi od besede do besede, od govornice do govornice, vse do tega, da imamo govornico in se imamo v govornici, je *dano s prevodom*, ki ni kakšna naknadna zmožnost ter sredstvo občevanja in sporazumevanja v različnih jezikih. Prevod je zasnovan iz edinstvene možnosti porajanja govornice in ljubezni do nje.

Kar zadeva materinščino, je porajanje govornice prvobitno narekovano v narečju, in to vselej *partikularno*. Zato sleherni poskus univerzalizacije enega jezika onemogoči *izbiro jezika*, ki in kot nam jo omogoča materinščina, kolikor dopušča prevod jezika v samem sebi in s tem tudi v vse druge jezike, na podlagi česar je mogoče razumevanje (skupnega) sveta in sporazumevanje v njem (prim. Gadamer 1993).

Glede na to, da je filozofsko izročilo vsaj v enaki – kolikor ne tudi v določilni – meri kakor literarno ali religiozno izročilo oprto na *hermenevtiko prevoda*, nas to privede do vprašanja *majevtičnega posluha za izviranje pojmov*.

487

Pojmovni jezik, ki odlikuje filozofsko izražanje, se v primerjavi s prisposodno pesniško govornico sprva prikazuje kot manj navezan ali sploh nenavezan na materinščino. Filozofija naj bi po svojem spoznavnem dometu izpričevala univerzalno, ne zgolj kakšno partikularno veljavnost. Vendar, kakor zmore pesem dobro misliti, tako lahko misel lepo pesni. To izpričuje neko globoko občost in prostrano občevanje *besede: logosa*, ki presega sleherni univerzalizem in partikularizem. Kot presežnost kaže k izvoru misli in izviru pesmi. Šele iz tega obzorja je možno motriti odnos med filozofijo in materinščino ter doumeti, kaj pomeni *misliti v lastnem jeziku* in *iz njega*. Filozofski premislek lahko pokaže, da se z materinščino naznanja prevodnost sveta, ki se kot vsem skupen izpoveduje v vselej različnih govornicah.

Bibliografija | Bibliography

Barbarić, Damir. 2011. *Die Sprache der Philosophie*. Tübingen: Attempto.

---. 2018. »Jezik i domovina.« V Damir Barbarić, *Putokazi*, 159–166. Zagreb: Matica Hrvatska.

Benveniste, Émile. 1988. »Biti in imeti v svojih lingvističnih funkcijah.« V Émile Benveniste, *Problemi splošne lingvistike I*, 191–202. Ljubljana: Škuc, Filozofska fakulteta.

Gadamer, Hans-Georg. 1993. »Die Vielheit der Sprachen und das Verstehen der Welt.« V Hans-Georg Gadamer, *Gesammelte Werke. Bd. 8. Ästhetik und Poetik I. Kunst als Aussage*, 339–349. Tübingen: Mohr (Paul Siebeck).

---. 2001. *Resnica in metoda*. Ljubljana: LUD Literatura.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1979. *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie III. Werke in zwanzig Bänden. Bd. 20*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

488 Heidegger, Martin. 1983. »Sprache und Heimat.« V Martin Heidegger, *Aus der Erfahrung des Denkens*, 155–180. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.

---. 1995. *Na poti do govornice*. Ljubljana: Slovenska matica.

---. *Bit in čas*. Ljubljana: Slovenska matica.

Humboldt, Wilhelm von. 2006. *O različnosti človeške jezikovne zgradbe*. Ljubljana: Nova revija.

»Izjava zoper razvrednotenje slovenskega znanstvenega jezika.« *Sazu.si*. www.sazu.si/uploads/files/57fb8d9c9de14adc9ded154d/Izjava%20zoper%20razvrednotenje%20slov.%20znanstvenega%20jezika.pdf. Zadnji dostop: 15. 7. 2019.

Komel, Dean. 2019. »Komentar k odgovoru Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport in Ministrstva za kulturo na izjavo Komisije za slovenski jezik v javnosti pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti ‚Zoper razvrednotenje slovenskega znanstvenega jezika.‘« *Sazu.si*. <http://www.sazu.si/uploads/files/57fb8d9c9de14adc9ded154d/KOMENTAR%20K%20ODGOVORU%20MINISTRSTVA%20ZA%20IZOBRA%20C5%BDEVANJE.%20C4%8CISTOPIS.NOVO.pdf>. Zadnji dostop: 15. 7. 2019.

»Narečje.« *Fran.si*. <https://fran.si/193/marko-snoj-slovenski-etimoloski-slovar/4289205/narcje?View=1&Query=nare%c4%8dje>. Zadnji dostop: 15. 7. 2019.

Novak, Boris A. 2019. »Slovenščina med Babilonom, Bledom in ledom.« *Sodobnost* 83 (5): 533–550.

»Odgovor na izjavo zoper razvrednotenje slovenskega znanstvenega jezika.« *Sazu.si*. <http://www.sazu.si/uploads/files/57fb8d9c9de14adc9ded154d/razvrednotenje-znan-jezika-odgovor%20MK%20in%20MIZ%C5%A0.pdf>. Zadnji dostop: 15. 7. 2019.

Otagiri, Kentaro. 2018. »‚Herd‘ bei Heidegger und Schelling: eine Erläuterung aus mythologischer Perspektive.« *Phainomena* 27 (106/107): 109–126.